

„Expertológia”

az egységes igazságügyi szakértői módszertan keretei

Bevezető

A tudomány, beleértve a jogtudományt is, alapvető és egyben reménykeltő ismerve, hogy tézisei nincsenek köbe vésve. A kétkedés „joga” jól érvényesül az alábbi – egymással némileg szemben álló - álláspontokban is.

„Több jeles szerző addig jutott, hogy egy új tudomány, az igazságügyi expertológia elismerését is szorgalmazza. E gondolatok alapja egyebek között az általános szakértői módszertan létezésének, vagy legalábbis lehetséges voltának állítása”¹

„Nem látok sok reményt arra, hogy az igazságügyi szakértői vizsgálatoknak egy olyan közös tana lenne kidolgozható, amely minden szakértői területet túlságosan általánosítások nélkül átfogna”².

„Nézetünk szerint a vizsgálat körébe tartozó jelenségek sokfélesége és sokoldalúsága önmagában nem akadályozza annak, hogy alapvető tendenciákat, esetleg törvényszerűségeket tárjunk fel. Alig van olyan tudományterület, amely nem állíthatja azt a vizsgálati tárgyáról – kezdve a fizikától a pszichiátriáig -, hogy az nagyon heterogén”³.

A fenti vélemények alapján körvonalazódni látszik egy, az igazságügyi szakértést alapjaiban érintő dilemma: létezik, létezethet-e egységes igazságügyi szakértői módszertan. Jelen tanulmány célja az egységes módszertan (expertológia) hipotézise igazolása, vagy - számolva ezzel a lehetőséggel is - cáfolata. Amennyiben helye és szerepe lehet a módszernek, és figyelmen kívül hagyjuk, akkor az nem kis kockázatot jelent a bizonyítás minősége, hitelessége vonatkozásában. A vizsgálat kiterjed a módszertan lehetséges területei felvázolására, a módszer alkalmazásától várható előnyök számbavételére. A tanulmány egy sajátosságának, és talán újdonságának is tekinthető, hogy a kérdés megközelítése nem a jogtudomány oldaláról, hanem igazságügyi szakértői szemszögből történik.

Az expertológia várható „hozádék” leginkább a fennálló problémák tükrében értékelhető. A szakértői bizonyítás jelenleg számos olyan problémával küszködik, melyek a jogbiztonság alapkövetelményei ellen szólnak. A teljesség igénye nélkül kiemelhető a szakvélemények nagyarányú függése a szakértőválasztástól, a szakértői bizonyítás módszertani szabályozatlansága (szabad bizonyítás ~ bizonyítási anarchia), a szakvélemények túlzott zártsága, „fekete-doboz” jellege, a szakvélemények megalapozottsága és határozottsága közötti ellentmondások. A felsorolt példák is érzékeltetik, mennyi kockázatot rejt magában az igazságügyi szakértői bizonyítás. Abból adódóan, hogy az említett problémák nem új keletűek, következik, hogy azok rendezése az eddigiektől eltérő szemléletet, megközelítést igényel.

¹ Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásokban. Dialóg Campus kiadó, 2006, 140.o. (továbbiakban Tremmel, Biz.)

² Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 1987. 106. (továbbiakban Erdei, Tény.)

³ Tremmel: Biz. 140.o.

1. A bizonyításelmélet, a bizonyítás elméleti alapjai

A 2016. június 15-én hatályba lépett új szakértői törvény végleges változata – szakértői javaslat⁴ elfogadásával – alapvető változást hozott igazságügyi szakértők megítélése, perbeli státusza vonatkozásában: „Az igazságügyi szakértő feladata, hogy a hatóság kirendelése vagy megbízás alapján, a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával készített szakvéleménnyel, a függetlenség és pártatlanság követelményének megtartásával döntse el a szakkérdést, és segítse a tényállás megállapítását.”⁵. Abból adódóan, hogy szakértő immár nem csupán segítője a szakkérdés eldöntésének, hanem szakértő az, aki jogosult, és egyben hivatott megítélni a szakkérdéseket, szakértő a szakmai bíró szerepkörébe került. Ez a gyökeres szemléletbeli változás nagyobb felelősséget jelent szakértők vonatkozásában, és ennek megfelelően szükséges és elengedhetetlen átgondolni a szakértői bizonyítás tartalmi és formai eszközrendszerét.

Igazságügyi szakértő vizsgálata során egyedi döntések sorozatán keresztül jut el a szakmai tények felismerésétől a szakmai tényállás összefüggései megállapításáig. A folyamat minden egyes elemi döntése kihatással bír a végső szakértői álláspont szakszerűségére, objektivitására.

A szakértői bizonyítás összefüggő láncolata a következő meghatározó elemekből épül fel: „eredeti tények” (T_e) vizsgálatba vonása, azok bázisán releváns „szakmai tények”, bizonyítékok megfogalmazása (T_{sz}), a tények osztályozása (b_1), a bizonyítóerő értékelése (b_2), az elemi bizonyítékok közötti szinergia megteremtése (sz_1), végül pedig a szakértői tényállás transzferálása, lefordítása a hétköznapi érthetőség szintjére (t_1). A szakértői vizsgálat eredménye ezt követően is – bár ekkor már szakértőtől függetlenül – némileg újabb értelmezést nyer, amikor kirendelő jogi környezetbe illeszti a szakértői megállapításokat (t_2), továbbá, amikor a szakvéleményt a többi perbeli bizonyítékkal egybevetve értékeli⁶ (sz_2).

A kirendelő által az ítéletalkotás során figyelembe vett tényállás (T_i) annál kisebb mértékben tér el az „eredeti” ténytől (T_e), a valós állapottól, amennyivel kisebb a fentiekben megadott tényezők torzító hatása: $T_e \rightarrow T_{sz} \rightarrow b_1 \rightarrow b_2 \rightarrow sz_1 \rightarrow t_1 \rightarrow t_2 \rightarrow sz_2 \rightarrow T_i$.

Az expertológia-hipotézis alaptételének fogadható el, hogy a szakkérdések megítéléséhez szükséges bizonyítási eljárás módszereinek két – esetenként jól elkülöníthető, olykor pedig meglehetősen összemosódó – területe körvonalazható. A bizonyítási eljárások egyikét a „különleges szakértelem”⁷ területére eső – szakterületfüggő, és ebből adódóan szakterületenként eltérő - módszerek halmaza alkotja, míg a másikba egy egységes, a szakterületektől független bizonyítási módszertan, az „expertológia” sorolható.

A fenti képletben szereplő tényezők elemzésére a továbbiakban elsődlegesen abból a szempontból kerül sor, hogy azok mennyiben kapcsolódnak az egyes szakértői területekhez, illetve van-e közöttük olyan, mely független attól, hogy a vizsgálat milyen szakértői kompetencia körben történik. A szakértői vizsgálat során alkalmazandó módszerek esetében – előzőek értelmében - különbséget kell tennünk azok között, melyek nem térnek el az adott,

⁴ Bányai István: Szakértői Tv.terv. észrevételek, (felterjesztve 2006.01.25. : cikfo@im.gov.hu)

⁵ az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény 3. § (1) (továbbiakban Sz.tv.)

⁶ a polgári perrendtartásról szóló 1952.III. törvény 206 § (1), (továbbiakban: Pp.)

⁷ Pp. 177 § (1)

„különleges” szakértelmet igénylő szakterület vizsgálati módszertanától, és azok között, melyek túlmutatnak az adott szakterület sajátosságain. A bizonyítási eljárások elsőnek említett területét a különféle szakterületek szakma-specifikus bizonyítási protokollja, illetve azok szűkített – az igazságszolgáltatás szempontjából releváns területekre fókuszáló – módszertani előírásai alkotják. A másik szakértői módszertant, az expertológiát – vélhetően a szakterületek szakmai sokszínűsége miatt - máig nem tudta befogadni a jogtudomány. Az expertológia, mint önálló fogalom létét, szükségességét azonban már az a tény is igazolni látszik, hogy az igazságszolgáltatás oldaláról igényként jelentkezett a különféle szakterületek bázisára építve önálló igazságügyi szakértés, szakértői kar, továbbá szakértői szervezet létrehozása.

Az expertológia definiálatlansága, szerepének elégtelen prezentálása számlájára írható ugyanakkor az az – igazságügyi szakértői szempontból – aggályosnak tekinthető jogi szabályozás⁸, mely lehetővé teszi az igazságügyi szakértők mellett, illetve akár helyett is nem igazságügyi szakértő kirendelését a szakkérdések eldöntésére. Jogalkotás ezzel, mintegy cinkosságot vállal számos szakmai hiba keletkezésében, hiszen az igazságügy területén járatlan szakemberek könnyebben vétnek a bizonyítás írott, vagy esetenként íratlan szabályai ellen. Aligha vitatható, hogy egy rossz szakvélemény – jellemzően - kisebb hiba, mint a bizonyítékvesztés,⁹ hiszen míg az előző korrigálható, addig utóbbi esetében (irreverzibilis bizonyítékok) gyakorta megszűnik a további bizonyítás lehetősége.

Az expertológia-hipotézis elvi alapja az a speciális körülmény, hogy igazságügyi szakértő munkája nem saját szakterületén, hanem egy teljesen más területen, a jogszolgáltatás területén kerül hasznosításra.¹⁰ Az expertológia létjogosultságára vonatkozó korábbi vizsgálatok - jellemzően - már a kezdő lépéseknél belebotlottak abba a kétségtelen akadályba, hogy az egyes szakértői területek jelentősen eltérő módszereket igényelnek. A helyes megközelítés azonban nem a szakterületi különbözőségek, hanem a hasonlóságok feltérképezésében áll, mégpedig nem is az egyes szakmai területek, hanem a jogszolgáltatás területe vonatkozásában. Ezt az állítást látszik igazolni a következő felvetés is: *„Aligha vitatható tehát, hogy a szakértő által igénybe vett módszer a jogi ténymegállapításnak „alkalmazott” módszere, s ezért meg kell felelnie a jogi ténymegállapítás igényeinek.”*¹¹

A *„jogi ténymegállapítás igényeinek”* való megfelelés azonban csak úgy teljesíthető, ha szakértő ki tud lépni különleges szakértelemmel megjelölt szakterülete módszertani kereteiből. Annak érdekében, hogy az expertológia, mint önálló módszertan polgárjogot nyerhessen a joggyakorlatban, illetve a szakértői munkában, szükséges beazonosítani azokat a jellemzőket, melyek igazolják létjogosultságát, önálló fogalmi elkülönítése indokoltságát. Első lépésként elkerülhetetlen annak meghatározása, mi legyen a hipotézis, az egységes szakértői módszertan, az expertológia tárgya, milyen feladatot „szánunk” ennek a területnek.

Az *„általános igazságügyi módszertan”, expertológia* elsődleges célja (lehet), hogy igazságügyi szakértők bizonyítási feladatukhoz kapcsolódó, szakmai ítélezési tevékenységük során kirendelő hatósággal azonos módszertani elvek szerint járjanak el, továbbá, hogy a jog és a *„különleges szakértelemmel”* azonosított szakterületek számára olyan egységes, közös

⁸ Sz.tv.,4.§ (4)

⁹ *Bányai István*, Az igazságügyi szakértői bizonyítás módszertani kérdései, Közjegyzők Közlönye, 2014.5. sz. 29.o. (továbbiakban: Bányai, Biz.)

¹⁰ *Bányai István*, Az igazságügyi szakértői tevékenység módszertani kérdései, Magyar Jog 2016. 7-8.sz. 440.o. (továbbiakban: Bányai, Módsz.)

¹¹ *Erdei,Tény*, 114.o.

„formanyelv” álljon rendelkezésre, mely lehetővé teszi legalább a bizonyítással, bizonyítottsággal kapcsolatos alapfogalmak azonos értelmezést, az információátadás vesztesége minimalizálását.

Az expertológia helyének kijelölésekor lényeges hangsúlyozni, hogy az nem helyettesítheti, nem válthatja ki az egyes szakterületek (orvosi, mérnöki, stb.) szakmai módszertanát, hanem „csak” kiegészíti azt annak érdekében, hogy a szakmai vizsgálatok eredménye nagyobb hatékonysággal legyen használható a jogszolgáltatás során. A szakértői bizonyítás két területe - a „különleges” szakértelem és az expertológia területe - közötti „munkamegosztás” lényegében úgy jellemezhető, hogy amíg az előzőbe a szakértői ténymegállapítás, addig utóbbiba a szakmai ítékezés tartozik. A kronológiailag is első vizsgálati szakaszban szakértő azokat a szakmai tényeket gyűjti be és értékeli, melyek „Jusztícia mérlegére” kerülhetnek, a második szakasz pedig ezen tények súlya - bizonyító ereje - meghatározásáról szól.

Már előljáróban szükséges megjegyezni, hogy az expertológia szerepe a bizonyításban nagyban függ a bizonyítékok jellegétől, volumenétől. Ez a fajta bizonyítási szemlélet annál nagyobb hangsúlyt kaphat, minél összetettebb a szakértői feladat, minél több független tény egyidejű vizsgálata és megítélése szükséges a szakmai tényállás meghatározásához, a tények közötti szinergia megteremtéséhez. Abban az esetben, ha egyetlen szakmai tény megállapítását célozza a szakértői kirendelés, úgy az adott szakterület vizsgálati módszere dominál. Amennyiben nagyobb számú, típusát, és minőségét tekintve összetett (inhomogén) bizonyítékállomány vizsgálata alapján kell eljutni a (szakmai) tényállás meghatározásához, úgy az expertológia fokozott szerepet kap, kaphat a bizonyításban.

2. A bizonyítás szabályozási keretei

Az igazságügyi szakértői bizonyítás módszertani előírásai egyrészt a releváns jogszabályokban, másrészt pedig – már azoknál a szakterületeknél, ahol ilyen létezik - a szakértői módszertani levelekben nyernek megfogalmazást. Nem tekinthető ugyanakkor általános érvényű igazságügyi szakértői módszertannak – expertológiának - elnevezésétől függetlenül az olyan szakmai útmutatás, mely ugyan a gyakrabban előforduló szakértői esetek problémáira koncentrálnak, de nem lép ki az adott szakterület keretei közül, nem vezet át az igazságszolgáltatás területére.

A módszertani szabályozás hierarchiájába - értelemszerűen - első helyen a hatályos jogrend releváns szabályai tartoznak, ezek közül is kiemelendő az új szakértői törvény. A szakértői törvény a szakértői vélemények tartalma vonatkozásában az alábbi elvárásokat fogalmazza meg¹²:

„4) A szakvéleménynek tartalmaznia kell

- a) a leletet,
- b) a vizsgálat módszerének rövid ismertetését,
- c) a szakmai ténymegállapításokat,
- d) a szakértő véleményét,
- e) ha az ügyben korábban vizsgálat lefolytatására került sor és a kirendelés erre kiterjed, a korábbi vizsgálatra vonatkozó adatok és megállapítások értékelését,
- f) a módszertani levélre történő utalást, illetve a módszertani levélben foglaltaktól történő eltérés esetén ennek indokait.”

¹² Sz.tv. 47 § (1)

Jogalkotó megköveteli (és jogosan követeli meg), hogy szakértő ismertesse az általa elvégzett vizsgálat módszerét, mi több – ha nem is kizárólagosan, de - módszertani levelek alkalmazását is előírja. A szakértői módszertani levelek kiadásával kapcsolatos feladatkört jogalkotó a szakértői kamarához rendelte¹³: „Az elnökség az igazságügyi szakértői tevékenység egységes és magas színvonalú ellátása érdekében módszertani levelet ad ki”.

A módszertani levelek kapcsán jogalkotó sem tartalmi, sem formai követelményeket nem határozott meg. Nincs szakértők számára iránymutatás a tények beazonosítása, a tényállás meghatározása, a bizonyítóerő mérlegelése, illetve a többi meghatározó módszertani kérdés vonatkozásában. Megítélés kérdése, hogy ezzel a szabályozási móddal jogalkotó a „szabad szakértői bizonyítás” mellett tört pálcát, vagy mindössze a „lovak közé dobta a gyeplőt”

A korábban közreadott módszertani levelek többsége „csak” – és ez itt nem leminősítést jelent - a vizsgálat tárgya alapján sorolható az igazságügyi szakértői módszertan kategóriájába, vagyis, mert olyan tények vizsgálatára vonatkozóan ad eligazítást, melyek egyébiránt a „civil” szférában nem jelentkeznének. Ezekben az esetekben az igazságügy sajátos elvárásai jellemzően nem a vizsgálat módszere, hanem tárgya tekintetében mutatkoznak meg. Erre a körülményre utal az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet módszertani levele is, mely szerint: „A módszertani levél nem térhet ki a pszichológiai tudomány vagy a pszichológus szakértő működési körének minden részletére, ezért következőkben csupán a hatósági eljárások leggyakoribb esetcsoportjait és a gyakrabban, általában alkalmazott módszereket említi”¹⁴.

A műszaki szakterületen elsősorban a különféle szakmai vonatkozású rendeletek (pl. 7/2006. (V.24.) TNM rendelet)¹⁵, illetve a szabványok (pl. MSZ EN15603)¹⁶ tölthetik be a módszertani levelek szerepkörét. Amíg a rendeletekben foglaltak betartása kötelező jellegű, addig a szabványok többsége esetében mód van - a szakértői törvényben jelzett módon, kellően megalapozott szakmai indoklás mellett - eltérni az előírtaktól. A szabványok, illetve rendeletek is legfeljebb csak tárgyuk alapján kerülhetnek a módszertani levelek sorába, nem pedig leírt vizsgálati módszereik alapján, hiszen nem lépnek ki a szakma keretei közül.

Tekintettel arra, hogy a törvény nem határozza meg a módszertannal kapcsolatos követelményeket, tágabb értelmezésben módszertani vonatkozásai lehetnek a jogerős bírói döntéseknek, bírósági határozatoknak is, hiszen ezek precedens jelleggel, adnak jelzést az elfogadott, elfogadható szakértői eljárások, módszerek vonatkozásában.

3. Az Expertológia alapjai

Az expertológia vizsgálata – részben elvi, részben célszerűségi szempontból – három részre lett tagolva. Az egyes területek a korábban megadott tényezők segítségével jól körülhatárolhatók.

Az eredeti tények - szakmai tények („T_e - T_{sz}” tényezőpár) kapcsolatának vizsgálata, értelmezése azért lehet tárgya az expertológiának, mert döntő jelentőségű, hogy a szakértői

¹³ Sz.tv. 89 § (1)

¹⁴ Az igazságügyi pszichológus szakértő működési köréről és tevékenységéről, 10.sz. módszertani levél

¹⁵ az épületek energetikai jellemzőinek meghatározásáról szóló 7/2016. (V.24.) TNM rendelet

¹⁶ MSZ EN15603: Épületek energetikai teljesítőképessége

vizsgálat során megtörténjen a szakmai tények felismerése, és „leválasztása” a jogi tényekről, továbbá annak biztosítása, hogy a felhasznált bizonyítékok „tisza forrásból” származzanak. A bizonyítékok jogszerűsége, illetve jogellenes volta szó szerint perdöntő jelentőséggel bír az igazságszolgáltatásban, míg más területeken ezek a szempontok aligha bírnak meghatározó jelentőséggel. Nem részterülete ugyanakkor az expertológiának az a szakmai értékelés, melyben az eredeti tény szakértői vizsgálata alapján kialakul a szakmai álláspont, hiszen ebben a fázisban az adott „különleges szakterület” elfogadott szakmai módszerei szerint kell eljárni

A tények osztályozása – értékelése („ $b_1 - b_2$ ”), tények közötti összefüggések feltárása („ sz_1 ”) vizsgálati szakasz esetében meghatározó körülmény, hogy a „különleges szakértelem” gyűjtő fogalmával jelölt szakterületek mindegyike rendelkezik ugyan önálló (tudományos) vizsgálati módszertannal, de ezek egyike sem leképezése a jogtudomány által elfogadott - az ítélkezési gyakorlat szempontjából konformnak tekinthető – bizonyítási módszertannak.¹⁷

A verbális információ átadás („ $t_1 - t_2$ ”) témaköre pedig azért lehet tárgya az egyetemes szakértői módszertannak, mert - bár az információ forrása számtalan különböző szakterület - azok befogadója, felhasználója minden esetben azonos, mégpedig a jogi ítélet meghozója. Az expertológia egy lényeges célkitűzésének tekinthető, hogy megszűnjön – vagy legalább is csökkenjen - az alapfogalmak értelmezése terén mutatkozó bábeli zűrzavar, hogy a „ $t_1 - t_2$ ” tényezők helyére egy összevont „ t ” tényező kerüljön, vagyis csökkenjen a kommunikációs információtorzulás.

Az jogi ítélkezés fázisa („ sz_2 ”), a szakvélemény többi perbeli bizonyítékkal történő együttesen értékelése már kirendelői kompetencia kör, így kívül esik a szakértői kompetencián, az expertológia tárgykörén. A szakértő által vizsgált szakmai tények ekkorra – a tények evolúciója¹⁸ által - már el kell jussanak a jogi tények státuszába.

A vizsgálatban az expertológia szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró alábbi területek kapnak hangsúlyt:

- releváns (egyben jogszerű) szakmai tények, bizonyítékok „kitermelése”,
- bizonyítékok osztályozása, minősítése,
- a szakmai bizonyítás eredményének verbális átvitele.

3.1. Szakmai tények, látszólagos bizonyítékok

Az expertológia - előzőekben némileg teoretikusan elkülönített - három fő területe közül kronológiailag elsőként szembesül szakértő a rendelkezésre álló tények (T_e) vizsgálata alapján a szakkérdés, a szakmai bizonyítékok beazonosítása (T_{sz}), azok perbeli relevanciája, illetve jogszerűsége minősítése feladatkörével.

a., módszertani alapok:

A jogkérdések, szakkérdések különválasztása korán sem egyszerű feladat, holott lényeges szerepe van az eljárás szakszerűsége biztosításában, hiszen a jogkérdések előtt szakértő számára tilalomtábla áll. „*A szakvéleményben jogkérdésben - ha jogszabály eltérően nem rendelkezik - nem lehet állást foglalni.*”¹⁹ Hiányossága ugyanakkor a jogi szabályozásnak,

¹⁷ Tremmel, Biz. 82.

¹⁸ Bányai, Módsz., 437.o.

¹⁹ Sz.tv. 47. § (6)

hogy sem a jogkérdés, sem a szakkérdés, sem pedig a hozzájuk szorosan kapcsolódó ténykérdés fogalmát nem definiálja. A fogalmak tisztázása ugyanakkor elengedhetetlen azok helyes alkalmazásához, az elvárások betartásához. Követve a jogkérdésre vonatkozó definíció²⁰ logikáját, a „szakkérdés nem más, mint valamely viszonynak szakmai megítélése, ellentétben a szakmai ténykérdéssel, mely a megítélés tárgyát képező szakmai ténynek, tényállásnak megállapítására vonatkozik.”²¹

b., az expertológia szerepe:

Szakértő munkája során gyakorta kell figyelemmel legyen más szakmák, szakterületek előírásaira is, azonban a jogszerűség kritériumával, mint meghatározó elvárással jellemzően csak az igazságszolgáltatás keretei között szembesül. Ezen a területen értelemszerűen nem lehetnek teljes körűen kielégítőek azok a módszerek, melyek saját szakterületén többé-kevésbé aggálytalannak lennének minősíthetők. Ezen területen a szakértői ténymegállítást meg kell feleljen a „jogi ténymegállítást igényeinek” is.

Az igazságügyi szakértői bizonyítás az egyes szakterületek szakmai bizonyításaitól lényegében „csak” annyiban tér el - illetve annyival egészül ki - hogy a szakértő által szolgáltatott bizonyítékoknak jogi környezetben kell „helytállniuk”. Szakértő feladata végső soron, hogy a szakmai következményekkel bíró tények vizsgálata alapján jogkövetkezményeket bíró szakmai tényállást fogalmazzon meg.

A jogkövetkezményekkel bíró tények, jogi tények elhatárolása, vagyis a szakkérdések elkülönítése a jogkérdésektől gyakorta okoz nehézséget szakértők számára. Abból a körülményből, hogy a szakkérdések megválaszolásához esetenként szükséges jogi tények ismerete és alkalmazása is, nem következik, hogy szakértő jogkérdéssel foglalkozna (vagy markánsabban fogalmazva, jogkérdésbe avatkozna). A hangsúly nem azon van, hogy szakértő jogi vagy szakmai tényeket használ fel vizsgálata során, hanem hogy levont következtetései szakmai, vagy jogi jellegűek. Konkrét példát véve, egy ingatlan-értékelési feladat esetében az ingatlan forgalmi értéke nem csak materiális adottságaitól (méret, közművek jellege, stb.), hanem az ingatlanhoz kötődő jogi kötöttségektől (szolgalmi jog, stb.) is függ. Ahogy egy szakmai ténynek lehet jogi következménye, úgy egy jogi ténynek is lehetnek szakmai következményei. A szakmai és jogi tények figyelembe vételével történő ingatlanérték meghatározás szakkérdés. A szakvéleményben megfogalmazott következtetések ugyanakkor már alkalmasak jogi következtetések levonására is.

A (szakmai) bizonyítékok jogi relevanciája ugyancsak olyan kérdéskör, mely az igazságszolgáltatásban – eltérően más szakterületektől - kitüntetett helyet foglal el. „Mindenekelőtt azt kell világosan látniuk hatóságoknak, hogy melyek azok a bizonyítékok, amelyek csak látszólagosak, minthogy olyan érdemi hibájuk van, hogy jogellenes bizonyítéknak számítanak, s ennek értelmében semmisnek tekintendők.”²²

A kérdésnek ad az fokozott hangsúlyt, hogy a szakértők által tévesen figyelembe vett látszólagos, illetve jogellenesen szerzett bizonyítékok felismerése különösen nehéz kirendelők számára, hiszen a szakvélemények „fekete dobozába” aligha bírnak - szakmai ismeretek hiányában - kellő betekintéssel. A szakértői vizsgálat eredményére kiható, jogellenesen szerzett bizonyíték okozta hiba kirendelő szempontjából rejtett hibának minősül. A

²⁰ Pallas Nagylexikon, <http://www.kislexikon.hu/jogkerdes.html>

²¹ Bányai István, Jogkérdés, szakkérdés, ténykérdés, ténytanú, ténybíró, Közjegyzők Közlönye, 2016.3.sz.15.o. (továbbiakban: Bányai, Jogkérdés)

²² Tremmel, Biz.153.o.

szakvéleményben megbúvó jogellenes bizonyíték, a „mérgezett fa gyümölcse” könnyen eredményezheti az ítélet torzulását. A szakvéleménybe burkolt formában beépülő jogellenes bizonyítékok kizárása leghatékonyabban - nem a kirendelő által „uralt” eljárási szakaszban, hanem jóval inkább – a szakértői vizsgálat során történhet. *„A kérdés rendkívül jelentős, hiszen egyfelől gátat kell szabni annak, hogy egyébként törvényesen fel nem használható, a törvény szerint kizárt bizonyíték ilyen burkolt formában, például szakvélemény alakjában felhasználásra kerüljön.”*²³ A bizonyítékok alapvető pertechnikai sajátosságainak megismerése, megismertetése olyan lényeges kérdés, mely kívül esik a különleges szakértelemhez kötődő módszertani rendszereken, viszont a szakértői munka elválaszthatatlan részét képezi.

Meghatározó lehet – és ezért jogalkotó figyelmét sem kerülhette el – a szakértő és tanú kapcsolatából következő hibalehetőségek kockázata. *„A terheltnek, a tanúnak, illetőleg a sértettnek az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozó, a szakvélemény (2) bekezdés a) pontja szerinti részét képező, a szakértő előtt tett nyilatkozata bizonyítási eszközként nem használható fel.”*²⁴ Nem okoz nehézséget a jogellenesség kizárása, amennyiben a tanú - szakvélemény készítésénél felhasznált - nyilatkozata beazonosítható az ügyiratokban. Más esetben viszont - például amikor a tanútól szemle keretében nyert információk látens módon épülnek be a szakvéleménybe (pl. a bizonyítóerő mérlegelése során), akkor - a jogellenes bizonyíték észrevétlenül kerülhet be a szakvéleménybe.

Amennyiben elfogadjuk, hogy már a szakértői vizsgálat során el kell(ene) kerülni, hogy jogellenes bizonyítékok torzítsák a szakvéleményt, a szakértői vizsgálat vonatkozásában is meg kell(ene) húzni azt a határt, ami a jogszerűség és jogellenesség között húzódik. Ez a feladat azonban a jelenlegiektől eltérő szemléletet, módszertant igényel. A szakmai tény ~ jogi tény, a szakkérdés ~ jogkérdés olyan alapfogalmak, melyek meghatározó jelentőséggel bírnak az igazságügyi szakértés minden területén – ugyanakkor arra a köztet területre esnek, melyet a szakmai és jogi értékrend összefonódása jellemez - így átfogó vizsgálatuk, értelmezésük indokoltan lehet tárgya az igazságügyi szakértői módszertannak, az expertológiának.

3.2. Az expertológia módszertana

Az expertológia korábban jelzett három meghatározó területe közül a másodikba (lásd „b₁ - b₂” tényezők) a bizonyítás szakértői módszertana tartozik. Az expertológia szempontjából csak azok a módszertani kérdések bírnak relevanciával, melyek nem a vizsgálat tárgya, hanem módszere révén kapcsolódnak az igazságügyhöz. Módszertani szempontból azok a lehetséges vizsgálati eljárások sorolhatók ide, melyek egyrészt szakterület függetlenek, másrészt pedig a jogi bizonyítással rokonítható elvekre épülnek.

A jogtudományban elfogadott osztályozás négy bizonyítékpárt azonosít: *„eredeti - származékos bizonyítékok, személyi jellegű - tárgyi bizonyítékok, terhelő - mentő bizonyítékok és végül közvetlen - közvetett bizonyítékok.”*²⁵ Hiányosságnak tekinthető ugyanakkor, hogy a csoportfelosztásból kiindulva nem került meghatározásra szempontrendszer a bizonyítékok

²³ Tremmel, Biz. 165.o.

²⁴ a büntetőeljárásról szóló 1988. XIX. törvény, 108. § (8) (továbbiakban Be.tv.)

²⁵ Tremmel, Biz. 82.

besorolása, illetve a minősítés „technikája” vonatkozásában. Ennek vélhető magyarázata, hogy a bizonyítékok csoportosítására épülő, azon túlmutató irányelvek, útmutatások már aggályokat vethetnének fel a szabad bírói mérlegelés vonatkozásában.

A jogtudomány szempontjából elfogadott bizonyíték értékelési szemlélet szakértői vizsgálatra történő adaptációja révén megszüntethető lenne, hogy a szakértői eljárás idegen testként legyen jelen a jogszolgáltatás rendszerében. A bizonyítékpárokra való felosztás, osztályozás – a későbbiekben bemutatott példák alapján - jól alkalmazható az igazságügyi szakértés területére is. Szakértői megközelítésben indokolt ugyanakkor némileg eltérni ettől a felosztástól, hiszen szakértők vonatkozásában jogi következményekkel bíró tények vizsgálatára nem kerül, nem kerülhet sor. Ennek megfelelően a bizonyítékok terhelő, vagy mentő jellege nem bírhat jelentőséggel szakértők számára. Az igazságügyi szakértők, azaz az expertológia esetében a bizonyítékok osztályozása, párosítása a következőképpen történhet: eredeti - származékos, tárgyi - személyi jellegű, közvetlen - közvetett bizonyítékok.

a., módszertani szabályozás:

A szakértői törvény tartalmi követelményként²⁶ írja elő a vizsgálat módszerének rövid ismertetését, továbbá a figyelembe vett módszertani levélre történő utalás megadását. A törvény ezen túlmenően nem tartalmaz iránymutatást.

Az egyes szakterületek vonatkozásában már korábban is számos módszertani levél került közreadásra, és várhatóan a törvény erejénél fogva előbb-utóbb valamennyi terület munkáját segíti – és remélhetőleg nem nehezíti – majd módszertani szabályozás. A jelenleg érvényben levő – vagy esetenként már hatályon kívül helyezett – módszertani útmutatások megfelelő rálátást biztosítanak az igazságügyi szakértés módszertani szabályozására, illetve a szabályozás esetleges anomáliáira. Alábbiakban – tartalmi kötöttségek miatt – csak néhány szakterület módszertani útmutatójából kerül kiemelésre egy-egy, a vizsgálat szempontjából releváns iránymutatás.

Az egészségügy területe módszertani útmutatókkal talán a legjobban lefedett. Kiemelt szintű ezen belül is a DNS-profil meghatározására vonatkozó szakmai-módszertani követelmények jogi szabályozása. A területet szabályozó miniszteri rendelet²⁷ definiálja a legfontosabb fogalmakat, továbbá felsorolja a vizsgálat szakmai és módszertani feltételeit. Jogalkotó – igen helyesen - nem kívánta megkötni a szakmai bizonyítás módszertanát, mindössze a vizsgálatok végzéséhez szükséges jogosultság tekintetében szab feltételeket (5. §): *„Az intézet rendelkezik olyan külön szabályzattal, amely az alkalmazott, szakmailag megfelelő vizsgálati módszerek részletes leírására”* tartalmaz előírásokat. Ez a fajta jogalkotói magatartás egyébiránt célszerű – új módszerek esetében nem szükséges a jogszabály módosítása – és összhangban áll a szabad bizonyítás elvével. A bizonyítás szabadsága azonban egy „magasabb” szempontnak mégis alá van rendelve (10. § (1)) és ez a *„megfelelő bizonyító erő elérése.”* A rendeletnek ez a fajta megközelítése ugyanakkor már egybecseng a jogi bizonyítás szemléletével, terminológiájával. A jogszabály a vizsgálat tárgyi feltételei vonatkozásában is tartalmaz az adott szakma keretein túlmutató követelményt (5. § (4)), mely szerint a vizsgálatra jogosult intézet *„tevékenységét kalibrált, hitelesített, valamint igazságügyi alkalmazásra validált eszközzel és berendezéssel végzi.”*

²⁶ Sz.tv. 47§

²⁷ a DNS-profil meghatározásának szakmai-módszertani követelményeiről szóló 19/2010. (IV.30.) IRM rendelet

A DNS vizsgálatokhoz kapcsolódik a szakminisztérium (2008.12.31-ig érvényes) 22. számú módszertani levele²⁸ is, melynek tárgya az apasági, ügyek tisztázása, illetve az elkövetők azonosítása. Az útmutató konkrét vizsgálati módszert is előír igazságügyi szakértők számára: „származás bizonyítása esetén a bizonyítóerő számításának a valószínűség Bayes-elvén kell alapulnia.” A DNS vizsgálatokra alapozott eljárások esetében a bizonyítottság vonatkozásában jelentkező igen magas elvárás (meghaladja a 99,98 %-ot) a módszer tudományos megbízhatóságából következik.

Kérdés azonban, hogy a megadott módszer beilleszthető-e az egységes igazságügyi szakértői módszertan keretei közé? Kiindulási hipotézisünk értelmében az a módszer sorolható ebbe a kategóriába, mely egyrészt szakterület független, másrészt pedig a jogi bizonyítással azonos elvekre épül. A Bayes-elv ugyan más területeken is alkalmazást nyer, de nem tekinthető általánosan alkalmazható módszertannak, továbbá a jogi bizonyítás metodikájával is nehéz lenne megtalálni az elvi azonosságot. A vázolt eljárás tehát tárgya szerint igazságügyi szakértői módszernek minősíthető, viszont módszertani szempontból már nem.

A jellemzően magas bizonyítóerővel bíró genetikai bizonyítás feltételei nem minden esetben adóttak teljes körűen, van, amikor a DNS-analízis akadályba ütközik. „Ebben az esetben a bírósági és szakértői mérlegelhetőség érdekében – kiegészítő laboratóriumi vizsgálatokkal vagy kiegészítő statisztikai számításokkal – törekedni kell a bizonyító erő (a Valószínűségi Hányados) számszerűsítésére vagy a kizáró jellegzetesség megtalálására.” A bizonyítási nehézségből adódóan megjelenik egy olyan módszertani elem – mégpedig a bizonyító erő megállapítása kapcsán - mely már hasonlóságot mutat a jogi bizonyítás szemléletével. Azzal, hogy - szükség esetén - a szakértői álláspont kialakítása több, eltérő jellegű bizonyítékokra (DNS, vércsoport, HLA, stb.) alapozva történik, sor kell kerülnön a bizonyítékok egyfajta – bár részleteiben nem ismertett - osztályozására, egybevetésére, minősítésére is.

Az orvosgenetikától lényegesen eltérő szakterület az igazságügyi könyvszakértés. A területre vonatkozóan megfogalmazott módszertani útmutató²⁹ átfogó képet ad az igazságügyi könyvszakértés módszertani alapjairól. Az útmutató IV. fejezetében szerzők megfogalmazzák az igazságügyi könyvszakértés és a Magyar Nemzeti Könyvvizsgálati Standardok keretében megfogalmazott könyvvizsgálat alapelvei közötti különbséget:

„Az első különbség, hogy az igazságügyi könyvszakértés általában egyedi kérdések vizsgálatát, és azokra válaszok adását jelenti, míg a könyvvizsgálat egy társaság által évente elkészített pénzügyi kimutatások nem tételes vizsgálatát, és annak alapján évenként vélemény kibocsátását foglalja magában. Ebből adódik a következő különbség is: az igazságügyi könyvszakértés során a megkapott bizonylatokat a legtöbb esetben tételesen kell megvizsgálni.”

A felsorolt 36 db standardból nyolc lett igazságügyi könyvszakértés számára, többé-kevésbé alkalmazhatónak minősítve, és ezek közül a 4400. standard használhatósága lett a legjobbnak ítélve. Az igazságügyi könyvszakértés és az általános könyvvizsgálat alapelvei között az útmutatóban megfogalmazott különbsége azonban lényegében nem más, mint a vizsgálat tárgyának igazságügy területére történő leszűkítése. Ebben a tekintetben tehát az útmutató nem lépi át a „könyvszakértői szakma” korlátait.

²⁸ Egészségügyi Minisztérium Módszertani levele „Polgári perekben és büntetőügyekben végzett DNS vizsgálatokhoz és szakvéleményadáshoz”

²⁹ Bartha Gyula és Kolbe Tünde, Módszertani Útmutató Az igazságügyi könyvszakértői tevékenység végzéséhez, https://www.mkvk.hu/tudastar/utmutatok/igazsagugyi_modszertani_utmutato_2014

A bizonylatokat (azaz a bizonyításra alkalmas dokumentumokat) az útmutató a következőképpen csoportosítja:

„Elsődleges bizonylat: egy gazdasági esemény felmerülésekor, általában a helyszínen állítják ki, pl. számla vagy nyugta. Jellemzője, hogy eredeti aláírással ellátott, kézzel, géppel vagy számítógéppel kiállított dokumentum...Másodlagos bizonylat: az elsődleges bizonylat felhasználásával készített (pl. hiteles másolat, vagy fénymásolat)...Összesítő bizonylat: több elsődleges bizonylat összegzéséből, felsorolásából jön létre (pl. áruleltár, vagy összegző excel tábla).”

Az útmutatóban láthatóan megjelenik a bizonylatok (bizonyítékok) bizonyítóerő szerinti minősítése, besorolása: elsődleges-, másodlagos bizonylat. Ez a fajta kategorizálás már közel áll a jogtudomány „eredeti, illetve származékos” bizonyíték fogalmaihoz. Az útmutató megközelítése ezen a területen láthatóan beleillik az expertológia-hipotézisbe, hiszen a bizonyítékok értelmezése megfeleltethető a jogi bizonyítékértékelés szemléletének.

b., az expertológia bizonyításelmélete:

Ahogy kirendelő munkája során jogszolgáltatást nyújt, éppúgy biztosít szakértő szakmai „szolgáltatást” különleges szakértelemmel nevesített kompetenciaterületén. Kirendelő és szakértő munkája közötti eltérés alapvetően a szakterületek különbözőségben mutatható ki. Kirendelő és szakértő tevékenysége – a perbeli státuszt tekintve makro-, illetve mikro bizonyítás keretei között - egyaránt a tények (jogi illetve szakmai) megállapítása, a tények bizonyító erejének értékelése, továbbá a tényállás (jogi, szakmai) megállapítása, vagyis a jogi, illetve szakmai ítélet meghozatala. A bírói és szakértői bizonyítás tehát hasonló alapokra épül. A hasonlóságok ellenére eltérések is adódnak, hiszen míg kirendelő jogi tényekből kiindulva végez jogi bizonyítást, addig szakértő szakmai tények alapján, szakmai bizonyítást. A szakmai tényeknek ugyanakkor – ellentétben a jogi tényekkel – nincs közvetlen jogi következményük.

A hasonlóságokból kiindulva mód nyílik megvizsgálni, milyen lehetőséget kínál a jogi bizonyítás módszertana a szakértői bizonyítás számára. A bizonyítékok négyes csoportjából – előzőek értelmében - a szakértői vizsgálat, értékelés szempontjából meghatározó két csoport az eredeti és származékos (a bizonyítandó tényhez közvetlenül, illetve áttételen keresztül kapcsolódó), valamint a közvetlen és közvetett (az elsődleges tényre vonatkozó, illetve azzal összefüggésbe hozható) bizonyítékok köre.³⁰

Mintaként egy lopási ügy jogi bizonyítékainak osztályozása szolgálhat.³¹

jogi bizonyítás	közvetlen (elsődleges tényre vonatkozó)	közvetett (az elsődleges ténnyel összefüggésbe hozható)
eredeti	terhelt lopást beismerő	lopott dolgok egy részének

³⁰ Bányai, Módsz., 441.o.

³¹ Bizonyítás a büntető eljárásban, jak.ppke.hu/uploads/articles/14574/file/Bizonyítás-2013.ppt

(a bizonyítandó tényhez közvetlenül kapcsolódik)	vallomása	sértett lakásán történő megtalálása
származékos (áttételesen kapcsolódik a bizonyítandó tényhez)	a beismerő vallomásról készült videofelvétel	a lopás helyszínén a szemléről készült rendőrségi videofelvétel

Az osztályozás, osztályba sorolás jelentős segítséget nyújt a különböző bizonyítékok jellemző tulajdonságainak, eljárásbeli jelentőségének megismeréséhez. Az egyes „osztályok” ugyanakkor nem generálnak automatikusan minősítést a bizonyítóerő szempontjából.

A jogi bizonyítás – fentiekben szemléltetett módszere - alkalmazási lehetőségének vizsgálata elsőként egy műszaki vonatkozású bizonyítékértékelés keretében kerül bemutatásra. Egy peres ügyben a szakértői bizonyítás tárgya volt annak igazolása (vagy cáfolata), hogy az alperesi vegyes tüzelésű kazán szabályos üzemeltetés, tüzelés mellett is jelentős – a felperes szempontjából kifogásolt - mennyiségű kormot bocsájt ki. A szakértő vizsgálat keretében a bizonyítékszerzés több módszerrel (szemrevételezés, helyszíni mérés, laboranalízis, állapotörögztítő felvételek stb.) történt. A bizonyítékok csoportosítása – az előzőekben szemléltetett jogi osztályozás rendszerének megfelelően - alábbiak szerint történt.

szakmai bizonyítás	közvetlen	közvetett
eredeti	nedves tűzifával történő próbaüzemi tüzelés füstjének megfigyelése	helyszínen található tűzifa műszeres nedvességmérése
	vegyes anyagok (PVC, olajos rongy, stb.) égetésekor keletkező füst megfigyelése	kéményből vett koromminta <i>laboranalízise</i> (gázkromatográfiás tömegspektrometria) eredménye
származékos	a füstöléses üzemmódról készült fényképek, videofelvételek	különféle anyagok égését ismertető szakirodalmi leírások

A szakértői szemle keretében, illetve a periratokból, valamint a szakirodalomból szerzett bizonyítékok egyrészt megfelelő szinten voltak osztályozhatók, másrészt pedig az egyes „osztályok” között, illetve az „osztályokon” belül jó összehasonlítási lehetőség kínálkozott szakértő számára. A bizonyítékok rendszerezésének más irányú hozadéka, hogy egy lényeges területen betekintést biztosít kirendelő számára a szakértői tevékenység zárt világába, a szakvélemények kompetencia határokkal körülbástyázott „fekete dobozába”.

A bírói és szakértői bizonyítás elvi, módszertani analógiája - láthatóan - jól kimutatható, különösen az olyan összetett (heterogén bizonyítéktartamú) ügyek esetében, mint például a műszaki szakértői feladatok többsége. Amennyiben - a szakkérdések vonatkozásában - a fentiekben alkalmazott bizonyítékelemzési eljárást az expertológia módszereként kívánjuk adaptálni, igazolandó, hogy a módszer nem csak a műszaki, hanem további „különleges szakértelemben” tartozó szakterületeken is életképes.

Egy erőszakos halál megállapítása, illetve kizárása tárgyában indult szakértői vizsgálat³² bizonyítékait összefoglaló táblázat - a műszaki (és jogi) területtől igencsak távol eső - orvosszakértői terület vonatkozásában szemlélteti a bizonyítékok osztályozása, illetve az abból következő bizonyítékértékelés lehetőségét.

szakmai bizonyítás	közvetlen	közvetett
eredeti	holttesten található, halált okozó sérülések	ruházaton levő sérülés, biológiai nyom
származékos	halált okozó sérülésekről készített fényképfelvételek	tetthelyről készített fényképfelvételek
		korábbi orvosi vizsgálatok dokumentumai

A bizonyítékok osztályozása – mint látható – egyértelműen hasznos lehet azokban az esetekben, amikor jellegét tekintve inhomogén bizonyítékállomány áll rendelkezésre, illetve „termelhető” ki. Vannak esetek azonban, amikor a szakértői vizsgálat – bár többféle vizsgálati módszerrel, de mégis – egytípusú (homogén) bizonyítékállományra kell épülnön. Az ilyen esetek azonban nem cáfolják bizonyítékosztályozási, értékelési módszer létjogosultságát, legfeljebb rámutatnak az alkalmazási lehetőség kötöttségére.

Az alábbi, orvos-genetika területére eső vizsgálat³³ esetében - származás megállapítása/kizárása – valójában „csak” közvetlen-származékos bizonyítékok szerzésére nyílt lehetőség. A szakértői mérlegelés lehetősége ilyen esetekben látszólag kisebb, azonban az adott osztályon belül már jól rangsorolhatók a beszerzett bizonyítékok a bizonyítóerő szempontjából. Az alkalmazott, és hivatkozott szakirodalom ismeretében pedig kirendelő számára is megnyílik lehetőség – ha nem is a szakmai tartalom megítélésére, de legalább - a bizonyítás hitelessége kontrolálására.

szakmai bizonyítás	közvetlen	közvetett
eredeti		
származékos	DNS-vizsgálat	releváns szakirodalmi ismeretek
	vércsoport-vizsgálat	
	HLA-vizsgálat	

Az igazságügyi könyvszakértés területén, módszertani útmutató³⁴ alapján ugyancsak lehetőség van a bizonyítékok fentiekkel összhangban álló osztályozására. Ebben az esetben az alkalmazott megnevezések meg is könnyítik a besorolást (elsődleges, illetve másodlagos bizonyíték).

³² OIOI, A halottakkal kapcsolatos igazságügyi orvosszakértői tevékenységről, 1979

³³ OIOI, Az Egészségügyi Minisztérium módszertani levele, Polgári perekben és büntetőügyekben végzett DNS vizsgálatokhoz és szakvéleményadáshoz (továbbiakban: OIOI, DNS)

³⁴ Barta Gyula, Kolbe Tünde,

https://www.mkvk.hu/tudastar/utmutatok/igazsagugyi_modszertani_utmutato_2014,

szakmai bizonyítás	közvetlen	közvetett
eredeti	eredeti számla aláírással	
származékos	eredeti számla hiteles másolata	releváns szakirodalmi ismeretek

A bizonyítékok fentiekben felvázolt besorolása nem a szakértői bizonyítás röghöz kötését célozza, hanem azt, hogy a bizonyítékok jellemző sajátosságai minél jobban felismerhetővé váljanak szakértők számára. Ahogy jogalkotó számára sincs rangsora az egyes (jogi jelentőséggel bíró) bizonyítékoknak, úgy szakértőnek sem kell bizonyítóerő szerinti rangsorba állítania a bizonyítékfajtaikat. Nem tekinthető rendellenességnek, ha egy ügyben a közvetett/származékos bizonyíték nagyobb bizonyítóerőt hordoz, mint akár egy eredeti/közvetlen bizonyíték. Értelemszerűen az azonos csoportba tartozó bizonyítékok között is jelentős eltérés lehet a bizonyítóerő szempontjából. A szakértői mérlegelést egyrészt „kikényszeríti”, másrészt pedig jelentősen megkönnyítheti, ha az összehasonlítás az egyes csoportok, illetve az azonos csoportba tartozó bizonyítékok egybevetésével történik.

Az elemi bizonyítékok közötti szinergia megteremtése (sz₁) során a rendelkezésre álló tények zárt logikai rendjének felépítése a cél. Erre a területre vélhetően fenntartás nélkül kijelenthető, hogy nem fogalmazható meg egységes módszer, és egyedüli kötöttségként a gondolatmenet logikai átláthatósága, igazolhatósága írható elő. A következő gondolatkörre vezet át – ugyanakkor mindkét területet érinti - a szakértői vizsgálat eredményei és megfogalmazása között nem ritka megmutatózó eltérések kérdése. *„Ezzel összefüggésben jelentős feszültség mutatható ki a szakvélemény megalapozottsági foka és a szakvélemény határozottsági foka között.”*³⁵ Az ilyen jellegű probléma egyaránt következhet értékelési, és megfogalmazási hibából.

3.3. Az expertológia verbális keretei

A jogbiztonság egy alapkövetelménye szakértők egységes szintű szakmai tevékenysége, vagyis, hogy az ügyek szakmai elbírálása ne váljon orosz ruletté, ne függjön attól, hogy kirendelő választása mely szakértőre esett. Az esetek többségében azonban ennek teljesülése sem lehet elég, hiszen a szakértői vizsgálat eredményét oly módon kell, kellene tudni prezentálni, hogy annak értelmezésében se lehessen eltérés. Az egyszerű hétköznapi fogalmak alkalmazása a szakértői véleményben ugyan - látszólag - szolgálja a közérthetőséget, de egyúttal számos félreértés, bizonytalanság forrása is lehet.

a., módszertani szabályozás:

Nem ismert olyan jogszabályi előírás, mely tematikusan határozná meg a bizonyítóerő, a bizonyítottság egyes szintjeihez kapcsolható kifejezéseket.

A DNS vizsgálatokkal kapcsolatos módszertani levélben³⁶ - példajellel – szerepel egy esetben a valószínűség százalékos és verbális megfogalmazásának párosítása: *„Pozitív apaság*

³⁵ Tremmel, Biz. 187.

³⁶ OIOI, DNS

akkor állapítható meg, ha a potenciális mutáció(k) figyelembe vételével az összes vizsgálatba bevont lokuszra számolt a posteriori apasági valószínűségi százalék eléri vagy meghaladja a 99,98%-ot, amely megfelel a „gyakorlatilag bizonyított” kategóriának.

A bizonyítottság meghatározás ebben az esetben látszólag egyértelmű. Apasági ügyekben a „gyakorlatilag bizonyított” állapot értéktartománya: $x \geq 99,98\%$. A kategorikus matematikai adatokhoz azonban – a bizonyítottság mértékének megnevezésénél - egy valójában igen homályos verbális kifejezés lett párosítva: „gyakorlatilag”.

b., a bizonyítottság verbális leképezése:

A szakvéleményekben alkalmazott szóhasználat helyes értelmezése nem csak a szakkifejezések, de a hétköznapi megfogalmazások terén is gyakran okoz fejtörést kirendelők számára. Példaként szolgálhat néhány, jogerős ítéletekből származó eset, ahol a szakértői megállapítás értelmezés kapcsán elkerülhetetlen a szubjektivitás.

„...a vádlott által alkalmazott eredeti erőbehatás nagysága a keletkezett sérülésekből nem vezethető vissza, de a rendelkezésre álló adatokból az a közepes nagyságot valószínűleg nem haladta meg”³⁷ ... „Ezt egy viszonylag nagy erőbehatás okozhatta, mert koponyacsont-törést eredményezett.”³⁸ ... „A szakértő rámutatott arra, hogy mivel ezen sérülésekből orvosi adatok nem állnak rendelkezésre, ezért megállapítási csak elméletileg vehetők figyelembe.”³⁹

A szakvéleményekben megfogalmazódó bizonytalanság jó esetben „csak” a bizonyítási lehetőségek elégtelen voltára vezethető vissza, vagyis nem kifogásolható. *„Az, hogy a szakértő által készített szakvélemény mennyire képes közel vinni az igazsághoz, csak részben függ a szakértőtől, az viszont, hogy szakvéleménye mennyire használható az ítékezésben, szinte minden esetben a szakértő rátermettségén áll, vagy bukik.”⁴⁰*

Nyilván nehéz lenne meghatározni a fentiekben említett, esetenként jelentős mértékben változó jelenést hordozó „közepes nagyságú”, „viszonylag nagy”, illetve hasonló fogalmak pontos tartamát. A szakértői eseteleírások nyelvezetének, szóhasználatának vizsgálata azonban – bár szakmailag igen fajsúlyos kérdéskör – kívül esik az expertológia számára megszabott kereteken, ezért vizsgálatára jelen tanulmány keretében nem kerül sor. Meghatározó jelentőséggel bír ugyanakkor a szakértői vélemények verbális megfogalmazása, a szakértői vizsgálat eredményének nyelvi transzformálása, hiszen ezek a kérdések már az expertológia - vagyis a jog és különleges szakértelem összekapcsolódó területe - számára kijelölt tartományba esnek.

A szakértő által megállapított szakmai tények tartama a lényegében szabadon - vagy még inkább önkényesen - megválasztott kifejezések alkalmazása révén kétszeres torzításon esik át. Egyrészt, amikor szakértő a szakmai ténymegállapítást „közérthető” nyelvre igyekszik lefordítani, másrészt pedig, amikor kirendelője azt – saját tapasztalatai alapján – a jogi

³⁷ 2.B.822/2006/24. (Csongrád Megyei Bíróság)

³⁸ 17.B.633/2006/39. (Hajdú-Bihar Megyei Bíróság)

³⁹ 2.B.822/2006/24. (Csongrád Megyei Bíróság)

⁴⁰ Bányai István, Mitől rossz egy szakvélemény?, Mérnök Újság 2008.12.sz.31.o.

környezetbe illeszti át. Egységes formanyelv hiányában nem csoda, ha olyan köznapi fogalmak, mint *valószínű, nagyon valószínű, lehetséges, többé-kevésbé, bizonyára, kétséges, kétséget kizáró*⁴¹ stb. szakértők és bírók számára gyakorta lényegesen eltérő értelmezést nyernek. A szakértői fogalom-meghatározás, valamint annak jogi értelmezése során fellépő torzító hatások összeadódásával jelentős információvesztést következhet be a szakmai tény, tényállás vonatkozásában.

Egy fogalom (pl. tényállás) leírására alkalmazott kifejezés akkor aggálytalan, vagy más megfogalmazásban akkor nem torzul az információ, amennyiben az adott kifejezés alatt minden szakértő, továbbá minden bíró – elvárható módon - ugyanazt fogja érteni. A bizonyosság, bizonyítottság különböző mértéke leírására alkalmazott fogalmaknak pontosan tükrözniük kellene a valószínűség akár matematikailag is behatárolható mértékét, még akkor is, ha az nem szükségszerűen kerülne százalékos formában megjelenítésre a szakvéleményben. A százalékos értékadás ugyanakkor kirendelő szempontjából nehezen fordítható át a bizonyítottság mértéke fogalmaira, így – kevés kivételtől eltekintve - csak kiegészítő információként javasolható. A szakirodalom több lehetséges módszert kínál a fogalmak standardizálására, azonban ezek mindmáig megmaradtak az ajánlás szintjén, illetve legfeljebb csak egy-két szakterület módszertani leveleiben lelhetők fel. A nemzetközi gyakorlatban alkalmazott kifejezések mérlegelés nélküli adaptálása, azok sokfélesége (kiforratlansága), illetve a fordítás nehézsége miatt ugyancsak aggályos.

„A szakértők által ma Magyarországon és a legtöbb nyugati országban preferált és leggyakrabban használt valószínűségi skála⁴²” a következő kifejezéseket alkalmazza: *bizonyossággal határosan valószínű, rendkívül magas fokú valószínűség, túlnyomó valószínűség, nagyon valószínű, valószínű, nem valószínű, nagyon nem valószínű, bizonyossággal határosan nem valószínű*. A skála fogyatékoságának tekinthető, hogy a bizonyítottság kategóriáinak meghatározását a „valószínűség” matematikai fogalma köré építi, ezáltal értelmezési feladatot – egyben félreértési lehetőséget - generál mind szakértő, mind pedig kirendelő számára. Mivel a szakértői tevékenység célja – hasonlóan kirendelőhöz - a bizonyítás, ezért a vizsgálat eredményének megalapozottsági, és elvárható módon egyidejűleg határozottsági foka kifejezésére is célszerűnek látszik a bizonyíték, bizonyítottság szavak jelzős szerkezetei alkalmazása. Jogszolgáltatási szempontból a „valószínűség mértéke” kifejezésnél a „bizonyítottság mértéke” közvetlenebb adattartalommal bír.

A bizonyítottság mértékének meghatározása, értelmezése eligazítást kell adjon a bizonyítóerő adott minőségét megalapozó fontosabb tényezők vonatkozásában. Ebben a vonatkozásban fokozott hangsúlyt kell kapjanak az alábbi információk:

- elfogadott tudományos módszer (szakirodalom), vagy tudományosan igazolható eljárás (logikai levezetés),
- más, eltérő eredményre vezető eljárások kizárása, illetve lehetősége,
- cáfolhatóság kizárása, illetve lehetősége,
- a bizonyítási lehetőség korlátai (teljeskörűség, részlegesség).

⁴¹ Be. 4§ (2)

⁴² *Pápay Kinga*, Valószínűségi skálák az igazságügyi nyelvészetben, www.nytud.hu/alknyelvdok07/proceedings07/Papay.pdf

A bizonyítóerő minősítési rendszerében egyszerű, közérthető magyar kifejezések alkalmazása célszerű, hiszen az laikus személy számára is érthető kell legyen. Egy lehetséges (javasolt) megoldást szemléltet az alábbi felosztás:

- „Teljes bizonyosság, bizonyítottság”
 - A szakértői vizsgálat a (tudomány pillanatnyi színvonalának megfelelő) szakirodalomban foglalt módszerek alapján történt, és a bizonyítottság minden kétséget kizáróan megvalósult. Szakirodalmi módszerek hiányában alkalmazott szakértői bizonyítás levezetésének helyessége tudományosan igazolt, igazolható,
 - Nem létezik más módszer, mely eltérő eredményre vezethetne,
 - Nem áll fenn a cáfolhatóság lehetősége.
 - A rendelkezésre álló bizonyítékok és módszerek révén a szakértői bizonyítás önmagában – egyéb bizonyítékok (tanúk, okiratok, stb.) nélkül is - elégséges alapot nyújt az adott kérdés jogi megítélése számára.

- „Elégséges szintű bizonyítottság”
 - A rendelkezésre álló (szakmai) bizonyítékok alapján nincs olyan tudományosan elfogadott módszer, vagy szakértő által felépíthető tudományos igényű bizonyítási eljárás, mely „teljes bizonyosság”-ot eredményezne. A szakértői bizonyítás közvetett, illetve származékos bizonyítékokat is tartalmaz, és a bizonyítási lánc (vagy mátrix) hiányzó elemeinek pótlása logikai módszerekkel történt,
 - Nem létezik más módszer, bizonyíték, mely eltérő eredményre vezethetne,
 - Nem áll fenn a cáfolhatóság lehetősége,
 - A szakértői bizonyítás eredménye önállóan – más típusú bizonyíték nélkül – is alkalmas lehet jogi álláspont kialakításához.

- „Lehetőség szintű bizonyítottság”
 - A rendelkezésre álló (szakmai) bizonyítékok alapján nincs olyan tudományosan elfogadott módszer, vagy szakértő által felépíthető tudományos igényű bizonyítási eljárás, mely legalább „elégséges szintű bizonyítottság”-ot eredményezne. A szakértői bizonyítás közvetett, illetve származékos bizonyítékokra épül, továbbá a tényszerű részbizonyítási elemek mellett, illetve között fennálló hiányosságok pótlására logikai elemeket alkalmaz.
 - További szakmai bizonyíték(ok) biztosítása esetén, fenn áll más, eltérő eredmény lehetősége,
 - Nem zárható ki a cáfolhatóság lehetősége,
 - A bizonyítás ezen szintjén a szakértői vizsgálat eredményeként kapott bizonyíték önállóan nem elégséges a feltett szakkérdés aggálytalan eldöntésére, viszont más jellegű bizonyítékokkal (pl. tanúvallomás, okirat) kiegészítve a jogi ítékezés lehetősége biztosítható.

A szakértői bizonyítás szempontjából nincs gyakorlati értéke a „Vagylagos szintű bizonyítottság” (50% körüli valószínűség) fogalma bevezetésének, hiszen ez már messzemenően kimerítené az aggályosság jogszabályi kritériumait.

A fenti fogalmak, megnevezések gyakorlati alkalmazhatósága - a bizonyítékok csoportosítása kapcsán korábbiakban bemutatott - műszaki vonatkozású példa segítségével illusztrálható. Egy, a szomszédos ingatlan kéményéből kiáramló füst, illetve korom kapcsán vélelmezett bírtokháborítás tárgyában kezdeményezett eljárásban bíróság igazságügyi szakértői

vizsgálatot rendelt el. A szakértői vizsgálat tárgya annak a szakkérdésnek a megítélése volt, hogy történt-e az adott kéményhez kapcsolódó tüzelőberendezésben szabálytalan, azaz száraz tüzifától eltérő módon (olajos, egyéb éghető anyag, illetve nedves tüzifa) tüzelés. A bíróság által megfogalmazott tényállás értelmében felek nem vitatták a füst időszakos megjelenését, csak amíg panaszos ezt a teljes fűtési időtartamra vélelmezte, addig szomszédja mindössze a rövid felfűtési periódusra vonatkozóan ismerte el. A szakértői vizsgálat eredményeként első lépésben megállapítást nyert, hogy a fűtési rendszer valamennyi eleme (légbevezetés, kazán, füstcsövek, kémény) szabályszerűen került kialakításra.

A panaszos telkén szemle keretében begyűjtött koromszemcse mintákról igazolható volt, hogy azok gázolaj összetevőt is tartalmazó anyagok égetéséből származtak. Szakmailag tényként fogadható el ugyanis, hogy gázolajtartalmú anyagok égése folytán olyan hosszú szénláncú szénhidrogének keletkeznek, melyek alkalmasak a néhány mikron nagyságú koromszemcsék nagyobb méretűvé alakítására (összetapasztására). A szakértői bizonyítás ezen a szinten megfellelthető volt a „lehetőség szintű” bizonyítás előzőekben meghatározott követelményeinek. A bizonyíték (koromminta) összefüggésbe volt hozható a feltételezett szabálytalan tüzeléssel, ugyanakkor fenn állt a cáfolhatóság lehetősége, hiszen a korom más forrásból (más kéményből) is származhatott. A bírtokháborítás tehát ezzel az egy szakértői bizonyítékkal nem volt aggálytalanul igazolható. A szakértői vizsgálat során azonban lehetőség volt további bizonyítékok „kitermelésére”. Szemle keretében sor került különféle tüzelőanyag (száraz-, nedves-, olajos-fa, illetve műanyag) elégetésére, a keletkező füst szemrevételezésére, a füstkép dokumentálására. A vizsgálat alapján közvetlenül megállapítható volt, hogy olajos fa, és műanyag égetése során olyan füst, illetve koromképződés jelentkezik, mely egyrészt túllépi az elfogadhatóság szintjét, másrészt pedig megegyezik a panaszos által periratokhoz csatolt felvételeken láthatók füst képével. A szakértői bizonyítás ezen a szinten már kielégítette az „elégéses szintű” bizonyítás követelményeit, hiszen nem állt fenn a cáfolhatóság, illetve - más vizsgálati módszer figyelembe vételével – az eltérő eredmény lehetősége. Szakértői szempontból ebben a fázisban a feltárt, illetve rendelkezésre álló bizonyítékok alapján aggálytalanul igazolást nyert a szabálytalan tüzelés. A bizonyítás azonban még így sem érte el a „teljes bizonyítottság” szintjét, hiszen a szerzett bizonyítékok nem „eredeti”, illetve „közvetlen bizonyítékok”, hanem – elviekben kisebb bizonyítóerővel bíró - „származékos bizonyítékok” voltak. A korábbi időszak vonatkozásában kifogásolt rendellenes tüzelés tényállását végső soron „csak” a periratokban foglalt dokumentumok (felek nyilatkozatai, illetve állapotrögzítő felvételei) igazolták, még akkor is, ha az azok alapján felépített indoklás logikailag cáfolhatatlannak bizonyult. A bizonyítás teljes körűségét végül is (a próbafűtést megelőzően) a kéményből vett koromminták laboratóriumi vizsgálata eredményezte. A gázkromatográfiás tömegspektrometria mérések műanyag és olajos anyagok égetéséből származó összetevők jelenlétét is kimutatták a mintákban. A vizsgálat eredményei alapján a szakértői bizonyítás már teljesítette a „teljes bizonyosság, teljes bizonyítottság” fentiekben definiált követelményeit is, hiszen a tudományos szintű vizsgálat eredményei megerősítették a logikai levezetés alapján kialakított szakértői álláspontot.

A jogtudomány, illetve az egyes szakterületek oldaláról – a szakértői megállapítások hatékonyabb értelmezhetősége érdekében - számos elképzelés merült fel a bizonyítottság mértékét leíró valószínűségi skálák százalékos felosztására. A korábbiakban hivatkozott DNS vizsgálatok esetében például a „gyakorlatilag bizonyított” kategóriához a 100%-hoz igen közeli érték (99,98 %) lett rendelve. Nyilván ilyen arányban nem várhatjuk el a szakvélemény kategorikus állásfoglalását a pszichológus szakértői vélemények esetében. A százalékos

értékdás valójában azonban nem jelent különösebb segítséget kirendelő, jogi bíró számára. A százalékos valószínűség megadásával (kivéve az elvi 100% esetét) szakértő nem dönti el a szakkérdést, legfeljebb segíti annak eldöntését. Ez a különbség tartalmát tekintve éppen az, ami az új⁴³ és a régi szakértői törvény⁴⁴ szellemisége között megmutatkozik. A bizonyítottság szintjeinek előzőekben megfogalmazott kategóriái egyértelmű szakértői döntéseket tartalmaznak, így a jogi ítékezés során közvetlenül felhasználhatók. A „teljes bizonyosság”, „elégletes bizonyítottság” esetében a szakkérdés eldöntése kategorikus, míg a „lehetőség szintű bizonyítottság” vonatkozásában más jellegű (nem szakértői) bizonyítékok is szükségesek az adott kérdés eldöntéséhez.

A gyakorlatban szakértőnek esetenként kell mérlegelnie, megítélnie, hogy a rendelkezésére álló, illetve „kitermelt” bizonyítékok alapján a megfogalmazott szakértői álláspont a bizonyítottság mértéke szempontjából mely kategóriába sorolható. A későbbiekben remélhetőleg módszertani útmutatóként szolgálhatnak ezen a területen - amennyiben már elégséges számban állnak rendelkezésre – a jogerős ítéletekhez kapcsolódó (anonimizált) szakértői vélemények. Változatlanul lényeges követelmény marad ugyanakkor, hogy szakértő minden esetben egyértelműen állást kell foglaljon a bizonyítottság kategóriája, mértéke vonatkozásában, hiszen azt kirendelő nem tudja, és nem is teheti meg helyette.

Záró gondolatok

Jelen tanulmány célja azon feltételezés, hipotézis igazolása volt, hogy a bizonyítási eljárásokban helye van egy olyan, szakterület független igazságügyi szakértői módszertannak, mely a „híd” szerepét töltheti be a szakmai és a jogi bizonyítás különálló területei között. A tanulmány szándéka szerint nem leírása a módszertannak, „mindössze” körvonalazni igyekszik azt a tartományt, melyben szerepe lehet az expertológiának, és felvázolni azokat a fontosabb kérdéseket, melyek megválaszolásra várnak ezen a területen.

A különleges szakmai ismereteket igénylő kérdések esetében - azáltal, hogy kirendelő a tények egy részének megítélését átengedi, átengedni kénytelen szakértőnek - adódik a kockázat, hogy megszakad az az egységes, jogilag koordinált folyamat, melyet kirendelő biztosít az eljárás többi szakaszában. A szakértői bizonyítás jellemzően kirendelő távollétében, felügyelete nélkül megy végbe, és szakértő – a jogi ismeretek hiányosságaiból adódóan (tisztelet a kivételnek) – várhatóan más szemlélettel, más módszerrel, más verbális eszközök alkalmazásával jár el, mint azt kirendelő tenné, amennyiben az adott szakterületen is bírna megfelelő kompetenciával. Az expertológia hangsúlyozottan ennek a jogalkalmazási, jogszolgáltatási anomáliának, problémának a feloldását célozza. Az expertológia célja - egy mondatban összefoglalva - a jogi szemlélet, módszertan, illetve a jogi terminológia minél átfogóbb érvényesítése az igazságügyi szakértői munkában.

Az expertológia hipotézis kiindulási tézise volt, hogy a szakkérdések - jogszolgáltatás számára alkalmas formában történő – megítéléséhez, a szakmai ítélet prezentálásához szükséges bizonyítási módszereknek két, esetenként jól elkülöníthető, olykor pedig meglehetősen összemosódó területe körvonalazható. A bizonyítási eljárások egyik területét a „különleges” szakértelem kompetenciájába eső – szakterületfüggő és ebből adódóan szakterületenként eltérő - módszerek halmaza alkotja, míg a másikba egy, a szakterületektől

⁴³ Sz.tv. 3. § (1)

⁴⁴ az igazságügyi szakértőkről szóló 2005. évi XLVII. törvény 1. § (1)

független bizonyítás, módszertan, az „expertológia” sorolható. A két terület nem kizárja, hanem kiegészíti egymást!

Az expertológia címszóval azonosított módszertan tematikailag három meghatározó témakörre lett felosztva, ezek a szakmai tények, illetve szakkérdések értelmezése, a bizonyítékok csoportosítása és értékelése, végezetül pedig a szakmai bizonyítás eredményének jogi alkalmazás szempontjából konform megfogalmazása. A vizsgálat eredménye mindhárom területen igazolni látszik az egységes szakértői módszertan lehetőségét, szükségességét.

Az expertológia, mint módszer elvi jelentősége mellett gyakorlati haszonnal is szolgálhat. Az expertológia lehetséges „hozadékanak” tekinthető, hogy alkalmazása esetén – vagyis amennyiben a bizonyítás az egyes szakterületek módszerei szerint, ugyanakkor a bizonyítóerő értékelése a jogi bizonyítás elvei szerint történne - egyrészt csökkenne a szakértői „ítélkezés” szubjektivitása, másrészt kirendelő pontosabb ismerettel bírna a szakvélemény, mint meghatározó bizonyítóeszköz⁴⁵ hitelessége, vagy éppenséggel aggályossága vonatkozásában. A szakmai, illetve a jogi tények felismerését, helyes értelmezését biztosító szemlélet, módszer segítené szakértőt, hogy elkerülje a jogkérdésbe avatkozás „vétkét”, továbbá csökkentené annak veszélyét, hogy a szakvéleménybe (és ez által gyakorta az ítékezésbe is) „trójai faló” módjára jogellenes bizonyíték kerüljön. Egy közös „formanyelv” bevezetésével pedig lényegesen csökkenne a homályos szakértői megfogalmazásokból következő, ítéletekbe beépülő bizonytalanság. Tágabb kitekintésben az expertológia segítséget tudna nyújtani abban is, hogy kirendelők - tudomány, és technika ugrásszerű fejlődése miatt – némileg meggyengült „ítélkezési pozíciója”, a szakvélemények feletti kontroll növekedése révén visszanyerje korábbi státuszát.

⁴⁵ Bányai, Jogkérdés, 26.o.